

Ohranimo kulturno dediščino Prosenjakovski dvorec

1. Uvod

Velika doba gradov se je pričela pred skoraj 1000 leti in je trajala približno 500 let. V tem času se je po deželah Evrope in Bližnjega Vzhoda pojavilo več kot 15.000 gradov. Nekatere so zgradili nad dolinama rek Ren v Nemčiji in Sene v Franciji, medtem ko so drugi varovali gorske prelaze na Škotskem in v Walesu. Gradove pa so oblegali in se zanje bojevali tudi pod pekočim soncem Španije, Sicilije in Sirije.

Na ozemlju Slovenije je nastalo okoli 600 gradov. Velika večina gradov leži v severovzhodni Sloveniji, v panonskem svetu.

Pred približno 1.000 leti so bili gradovi zgrajeni iz lesa. Ta material so kmalu nadomestili s kamnom, ki je močnejši in ga sovražnik ni mogel požgati. Načrtovanje teh kamnitih gradov je bilo zahtevno delo. Potrebščine za gradnjo in material so morali pripeljati po rekah, morju ali kopnem. Dokončna izgradnja gradu je običajno trajala 10 ali včasih celo 20 let in je lahko stala ogromno denarja.

Gradove so gradili predvsem v obdobju pogostih vojn. Te močne trdnjave so uporabljali za nadzor in obrambo mnogo širšega prostora okoli gradov. Prav tako so predstavljali izhodišče za napade na svoje sovražnike. S svojimi visokimi stolpi in debelimi zidovi pa so gradovi nudili zaščito tudi pred najhujšimi sovražnikovimi napadi. Vendar pa je bil grad mnogo več kot le trdnjava. Znotraj njegovih zidov so se lahko nahajali tudi drugi prostori:

- razkošna viteška dvorana
- udobne sobe
- čudovita kapela.

Grad je pomenil tudi bivališče gospodarja, njegove družine in naslednikov. V njem so lahko živeli v velikem slogu.

V Sloveniji smo po drugi svetovni vojni na žalost vse preveč gradov in manjših dvorcev brezobzirno prepustili zobu časa in jih zanemarili, kot objekte brez lastnika, čeprav so last vseh nas, naše zgodovine in kulture našega naroda. Zakaj je prišlo do tega? O tem bi se dalo marsikaj povedati. Vemo pa, da so bile posledice povojne agrarne reforme in nacionalizacije premoženja in objektov za marsikoga boleče in težko sprejemljive.

Namen naše projektno-raziskovalne naloge je opozoriti slovensko javnost na odnos in dolžnost do spomenikov naše zgodovine, za katere je toliko ljudi moralo preliti mnogo potu in prestati veliko skrbi, da bi smeli kar tako pozabiti nanje, na njihovo delo in na njihov trud.

Za mnoge gradove na Slovenskem je na voljo žal zelo malo podatkov. Zato se moramo največkrat zatekati k ustnim virom, ki pa so pogosto premalo objektivni in raziskovalca zavedejo na napačno pot. V tekočem šolskem letu želimo dati večji poudarek na ohranjanje kulturne dediščine. Tokrat smo za naše projektno delo izbrali prosenjakovski gradič oziroma dvorec. Pri raziskovanju prosenjakovskega dvorca nam je veliko pomagala vnukinja zadnjega lastnika gradu **gospa Karolina Zrim**, ki je med nami. Gospa Karolina je upokojena učiteljica, ki zaslužena upokojenska leta preživlja na njeni domačiji pod dvorcem. Pogovori z njo so bili zanimivi in nepozabni. Veliko stvari smo lahko spoznali v njenem arhivu in pri neposrednem ogledu in raziskovanju dvorca. Hvala za pomoč.

2. Gradovi in zgodovina gradov

Danes večina gradov sameva ali je v ruševinah. Njihove obrambne naprave so razdejane, njihovi zidovi goli in viteške dvorane počivajo v molku. Edini zvok je žvižgajoči veter. Kljub temu pa z nekaj detektivskega dela lahko hitro najdemo sledove in ugotovimo obliko gradu iz srednjega veka:

- osrednje grajski stolp
- kamniti zidovi
- grajska vrata
- ognjišča
- kapela
- obrambne naprave na zidovih
- spiralna stolpnice
- grajski jarek

Zakaj so iz toliko gradov nastale ruševine? Proti koncu petnajstega stoletja so se bitke začele odvijati na odprtem prostoru in ne več okoli gradov, tako da kralji in plemiči niso več potrebovali utrjenih domov. Namesto v gradovih so začeli prebivati v udobnih stavbah, gradovi pa so ostajali prazni in zapuščeni.

Legra dvorca

Dvorec se nahaja v severovzhodni Sloveniji, ki pripada k panonskem svetu. Dvojezično naselje Prosenjakovci je na Goričkem, v neposredni bližini slovensko-madžarske državne meje. Po zadnjem oblikovanju novih občin pripada občini M. Toplice. Od večjega centra, M.Sobote so Prosenjakovci oddaljeni približno 20 km. Dvorec leži na severni strani majhnega griča proti koncu vasi. V neposredni bližini je malo hiš. Danes ga obdaja zaraščena gozd, v katerega se je spremenil nekoč čudovit park.

3. Opis poslopja dvorca

3.1. Značilnosti zunanosti dvorca

Zgradba je enonadstropna, v zunanji izmeri zidov 26,5 x 15,5 m, kar znaša 410,75 m in do začetka ostrejša visoka 9 metrov. Grajena je bila v prvi tretjini 19. stoletja, o čemer priča tudi sam slog gradnje. Dvorec je namreč grajen v neoklasicističnem slogu, za katerega je značilno oživiljanje in posnemanje starogrške in starorimske umetnosti. Pri tem dvorcu to dokazuje pročelje pod vhodom, ki je grajeno v obliki rimskega templja, potem ob oknih oblikovani polstebri v ionskem slogu, v sredini z levom, kar bi lahko pomenilo, da so dvorce gradili Benečani (znak Benetk je lev).

Na podlagi izjav nekdanjih lastnikov so dvorce res gradili italijanski stavbeniki, ki so uporabili les in opeko s tega območja. Opeko so delali ročno. Iz tega izhajajoč lahko sklepamo, da je imel prvi lastnik dvorca dobre stike z Italijani ali morda z Madžari, da je imel tako možnost najeti italijanske stavbenike. Podobne stavbe zasledimo tudi na Madžarskem, koncem 18. in začetkom 19. stoletja v Noszvaj, Válu, Nagycenku, Vachartyanu in Bajni. Celoten slog motita le kovinska balkonska ograja in podporniki balkona, ki so prav tako kovinski in o stilu sodijo v novejšo obdobje, čeprav ni znakov, da ne bi bilo vse sočasno ograjeno. Italijanski slog lepo ponazarjajo tudi velika in visoka okna in lesena polkna (veternica, naoknice). Okenska lesena polkna na nekaterih mestih nadomeščajo zazidana okna v simetriji razporeditve oken. (Pomurski Vestnik, 1980, F. Kuzmič).

Nad glavnim vhodom, nad balkonskimi okni in vrati, sta v sredini dva grba, za katere žal ne vemo grba katerih družin sta, komu pripadata, lastniku dvorca ali graditelju. Eden od teh grbov je opremljen z napisom "VIRTUTI PRO PATRIA", na sredini grba je na modri podlagi, venec iz rdečih vrtnic, njegova sredina pa je pobarvana zeleno. Na drugem pa je upodobljena štorclja, ki jo obdajata belo-modri zastavi, na rumenkasto-rjavi podlagi pa dva krat po tri rumene petokrake zvezde. Nad grbom pa sta dve različni kroni. (skupno raziskovanje). Pred vhodnimi vrati so trije štirioglati stebri, zgoraj obokani; vhodna vrata so lesena. (Pomurski Vestnik, 1980, avtor Franc Kuzmič).

3.2. Značilnosti notranjosti dvorca

Opomba : Opis velja predvsem za grad v času zadnjega lastnika grofa Carla von Matzenauerja.

Notranjost dvorca je razdeljena na dva dela, katera ločita umetniško izdelana kovinska vrata in dva reda stopnic. V spodnjem delu dvorca, oziroma v pritličju, je bila kuhinja, sprejemna soba s klavirjem, soba za goste, shrambe, vhod v klet, toaletni prostori. V tem delu dvorca je bilo pri zadnjem lastniku urejeno tudi majhno stanovanje za grofovega sorodnika.

Zgornji del dvorca je bil bivalni prostor gospodarja. Zgoraj na hodniku, katerega stene so bile obdane z glavami nagačenih živali, je bil majhen improviziran oltar, kjer se je za grofa opravljalo bogoslužje ob nedeljah in praznikih. Desno od oltarja je bila velika soba, kjer je imel grof shranjeno lepo zbirko daril, nagačenih živali in dragoceno zbirko orožja.

Zraven nje je bila manjša soba, kjer je bila dragocena zbirka porcelana, shranjena v lesenih omarah, s steklenimi vrati in z ogledalom od zadaj tako, da je bil porcelan viden z vseh strani.

Na sredini hodnika, nasproti stopnišča, je bila velika bilijardna soba in hkrati soba za goste. To je tudi največji prostor v celem dvorcu. V bilijardni sobi se je nahajala bilijardna miza, dolga jedilna miza, z dvanajstimi, lepo okrašenimi stoli, z visokimi naslonjali. V prostoru so bile razstavljene nagačene živali, med njimi tudi nagačen tjulen. Iz te sobe je tudi izhod na balkon. Zraven bilijardne sobe je bila še grofova pisarna, spalnica in otroška soba. V njej je bila tako imenovana »velikonočna zbirka«. To je bila zbirka različnih, redkih in dragocenih, velikonočnih predmetov, urejenih v velikem gnezdu. Zgoraj so se nahajali tudi toaletni prostori.

Iz zgornjega dela dvorca so stopnice vodile še na podstrešje, ki je bilo zaprto z velikimi železnimi vrati. Na podstrešju je grof von Matzenauer hranil zbirke dragocenih znamk in razglednic z vsega sveta (naše raziskovanje, po pričevanju gospe Karoline Zrim).

3.3. Okolica dvorca-a kastély környezete

Dvorec je z ene strani obdajal lepo urejen park, z druge pa majhen gozdič, ki je bil prav tako urejen. Del parka pred gradom je bil prepleten z lepo urejenimi sprehajalnimi stezicami in zasajen s topoli, rdečimi bukvami in jelkami, na sredini se je nahajal vodomet z ribnikom, okrog katerega so stale tri kamnite klopi, le te pa so v pravilnem krogu obkrožale jelke. Drugi del parka, ki se je nahajal za dvorom, je bil zasajen z rožami in okrasnim grmičevjem. Zraven dvorca je stal tudi vodnjak, kateri je oskrboval prebivalce dvorca z vodo. Meja med parkom in gozdičem je bila široka pot, ki je med dvema drevoredoma vodila do gradu. Gozdič pa je hkrati ločeval dvorec od gospodarskih poslopij, stanovanj za služnjičad, hlevov, senikov in čebelnjakov, ki so se nahajali nekoliko pod dvorcem. Pravzaprav se je pod dvorcem nahajalo le del gospodarskih poslopij. Druga dva dela pa sta bila razdeljena in precej oddaljena drug od drugega. En del se je namreč nahajal tik za dvorcem in to so bili v glavnem le hlevi, v kateri so bili konji in biki. Drugi del se je nahajal kilometer od dvorca, ob sami madžarski meji. (skupno raziskovanje). Celotno posestvo, ki je pripadalo dvorcu, je obsegalo približno 150 hektarjev. (Pomurski Vestnik, 1980, avtor Franc Kuzmič).

4. Lastniki dvorca

Od svojega nastanka pa do izselitve zadnjega prebivalca iz gradu, je grad zelo pogosto menjal svoje lastnike. Žal o njegovih prvih lastnikih ne vemo ničesar, saj segajo zapisi v zemljiški knjigi le do leta 1866. Tega leta je dotedanja lastnica Olga Wrede prodala grad s posestvom Jožefu Wredeju. Leta 1871 je bil že lastnik posestva Boschan Vilmos, leta 1876 pa njegova žena. Tega leta je tudi prvič omenjeno, da je zraven posestva še hiša, ki jo imenujemo »grad«.

Leta 1879 je grad bil prodan na dražbi, na kateri je velik delež dobila budimpeštanska banka »Budapesti bankegyulet«. Ta banka je prodala svoj delež dalje Henriku, Vilmosu in Gyuli Pick. Leta 1890 je grad kupil grof Ferenc Egger in ga leta 1893 zamenjal z baronom Jakelnskim Denesom Craigherjem. Leta 1900 pa dobi grad svojega zadnjega lastnika Carla von Matzenauerja.

Žal o vseh teh številnih lastnikih gradu ni znano nič drugega, razen zgolj njihovih imen. Več podatkov je le o zadnjem lastniku gradu, Carlu von Matzenauerju (Pomurski Vestnik, 1980, avtor Franc Kuzmič).

5. Življenje na dvorcu in funkcije dvorca

5.1. Življenje na dvorcu pred zadnjim lastnikom

O življenju na dvorcu pred prihodom grofa Carla von Matzenauerja je, kakor tudi o predhodnih prebivalcih gradu, zelo malo znanega. Gradšč je bil, po vsej verjetnosti, poletno in lovsko bivališče svojih lastnikov. Ker je okolica dvorca bila v preteklosti bogato lovišče, kar je še danes, predvidevamo, da so lastniki dvorca prihajali sem predvsem na lov. (skupno raziskovanje)

Po ustnem izročilu naj bi, v času svojih pohod, na dvorcu prespal celo sam Napoleon in v zahvalo dvorca podaril laterno (Pomurski Vestnik, 1980, avtor Franc Kuzmič).

5.2. Življenje v času zadnjega lastnika dvorca

Veliko več pa je znanega o življenju na dvorcu v času grofa Carla von Matzenauerja in o njem samem.

Grof Carl von Matzenauer (Karol Conte de Matzenauer) je bil rojen leta 1851 v mestu Gaja na Češkem. Po rodu je bil Nemec. Končal je vojaške šole in je bil poslanec Liberije v Petrogradu in Rusiji, poslanec Nigerije v Rimu, generalni konzul Venezuele, Peruja in Bolivije, vojaški ataše Irana in avstro - ogrski oficir. Napisal je tudi dve knjigi o Boliviji (1897) in o Nikaragvi (1895) .

Matzenauer po rodu ni bil plemič. Plemiški naslov mu je skupaj z veliko Biblijo in nuncijskim prstanom podelil Sveti oče v Vatikanu.

Ko je njegova žena Marija (rojena Krischker) hudo zbolela za tuberkulozo, se je, po nasvetu njenega zdravnika, odločil za nakup prosenjakovskega dvorca. Dvorec je kupil na podlagi kreditov in svojih prihrankov. Kredite je grof Matzenauer odplačeval do svoje smrti.

Grof Carl von Matzenauer je bil zelo strog in varčen človek. Do svojih otrok je bil tudi izredno strog in zahteven. Vseh sedem otrok je moralo trdo delati na posestvu. Kljub temu, da so na dvorcu imeli velike zaloge živil, so bili otroci pogosto lačni, saj jim je hrano časovno in količinsko omejeval. Verjetno je hotel s tem družino rešiti iz finančne krize, vendar vsi otroci tega niso mogli in tudi ne hoteli razumeti, tako da je eden njegovih sinov očeta okradel in zbežal od doma. To je grofa tako razjezilo, da se je temu sinu odpovedal.

Za grofa je bilo značilno, da je rad naenkrat nabavljal velike količine živil. Tako da so v kleti imeli pogosto po več zabojev oranž, jabolk in drugega sadja. Meso so hranili v posodah, katere so spustili v vodnjak. Tako so meso obvarovali pred škodljivci in hkrati je bilo na hladnem.

Kljub vsem svojim prizadevanjem, pa grofu žal ni nikoli uspelo rešiti družino iz finančne krize. Grof Carl von Matzenauer pa je v svojem življenju storil tudi nekaj zelo pomembnih stvari tako za državo Slovenijo, kakor tudi za vas Prosenjakovci.

Bil je ustanovitelj in glavni investitor gradnje telegrafskega omrežja iz Murske Sobote do Prosenjakovcev. Tako so Prosenjakovci dobili pošto že v času Avstro-Ogrske. V času po prvi svetovni vojni pa je bil tudi v komisiji, ki je bila zadolžena za določanje meje med Slovenijo in Madžarsko. Prizadeval si je, da bi meja potekala nad vasjo Prosenjakovci in ne po reki Muri, kot je bilo sprva predvideno. Zahteval je tudi, da meja ne sme presekati obdelovalnih površin domačinov. Organiziral in vodil je kmete pri podpisu peticije o poteku meje. Ta peticija je bila podpisana na njegovem dvoru. V svoja prizadevanja glade meje je vključil tudi druge države, med ostalimi tudi Vatikan. Njegova zahteva glede meje je bila uresničena. Grof Carl von Matzenauer je umrl 5. februarja 1932 v Prosenjakovcih, pokopan je na katoliškem pokopališču v vasi Selo. Večina podatkov je iz družinske kronike gospe Karoline Zrim, nekaj podatkov pa je tudi iz časopisa Pomurski Vestnik, 1980, avtor Franc Kuzmič.

6. Seznam uporabljenih virov

- Pomurski Vestnik, leto 1980, avtor članka Franc Kuzmič,
- Vsebinski podatki in slikovni material vnukinje zadnjega lastnika dvorca, gospe Karoline Zrim.
- Fotografije projektne skupine učencev.
- Raziskovanja projektne skupine učencev o dvorcu in njegovi okolici.

7. Zaključne misli

Pri realizaciji projektne naloge o dvorcu v Prosenjakovcih smo prišli do naslednjih ugotovitev:

- lega dvorca (Prosenjakovci-Pártosfalva, občina Moravske Toplice, Slovenija)
- zunanji izgled poslopja (dvorec je bil grajen v 1.tretjini 19.stoletja, večji del je v neoklasicističnem slogu)
- notranja ureditev dvorca (razporeditev prostorov zlasti v času zadnjega lastnika)
- okolica dvorca-urejenost okolice dvorca (park, gozdič, gospodarska in druga poslopja)
- življenje na dvorcu (kljub temu, da je majhen in na videz manj pomemben je njegov pomen za krajevno in slovensko zgodovino velik)
- sedanje stanje dvorca (zanemarjenost dvorca je glavni vzrok za njegovo sedanje obžalovanja vredno stanje).

Zakaj smo se odločili na naši šoli za izvedbo projektne naloge Ohranimo kulturno dediščino-prosenjakovski dvorec:

-Želeli smo opozoriti krajanke različnih starosti in širšo družbeno skupnost na pomembnost ohranjanja kulturne dediščine, ki je naša skupna dediščina. Ob ohranjanju tovrstne dediščine smo dolžni izkazati naše spoštovanje do znamenitih ljudi, do njihovih družin in potomcev, do tistih, ki so v preteklosti veliko prispevali k razvoju tega območja.

-Majhni objekti, bodisi kot gradiči ali dvorci ne smejo biti prepuščeni propadanju samo zaradi svojih majhnosti in navidezne nepomembnosti.

-Zaradi tega apeliramo na vse lokalne, občinske in državne organe, komisije in društva, ki so dolžne pri ohranjanju kulturne dediščine prispevati svoj maksimum, da to postorijo takoj ,sedaj ko je skoraj vse že prepozno.

Preprosto rečeno želimo, da se v Prosenjakovcih, s pomočjo širše družbene skupnosti izvedejo vse tiste aktivnosti, ki lahko veliko pripomorejo k saniranju trenutnega stanja na poslopju in okrog poslopja dvorca. Ne smemo se zadovoljiti le z materialnim bogastvom, potrebujemo mnogo več kulturno in duhovno bogastvo.

Projekt o prosenjakovskem dvorcu smo pripravili učenci DOŠ Prosenjakovci.

Pri pripravi projekta in kulturnega programa so pomagali tudi učitelji naše šole.

Veliko nam je pomagala gospa Zrimova.

Vodja projekta je bil učitelj Koša.